Krsto Perović
književnik, Beograd

NOVI REALIZAM U NAJNOVIJOJ SRPSKOJ PROZI

„Smrt je jača od ljubavi. Kao što je Juventus jači od Mladosti iz Apatina"

Marko Vidojković

„Od pisaca, najradije čitam Tolstojevskog"

Neki fudbalski as, ne sećam se koji

Rezime: Autor analizira jedan tok savremene srpske proze, koji naziva neorealizmom. U vreme dominacije postmodernizma ovaj tok je od strane oficijelnih kritičara bio potisnut i zanemaren. Autor analizira desetak romana i pripovedaka čija je tema fudbal, a čiji stvaraoci pripadaju mlađoj generaciji srpskih pisaca. Povezujući ih sa realističkom strujom u srpskoj književnosti i ukazujući na nove književne postupke koje primenjuju, autor zaključuje da su oni nepravedno zapostavljeni i da nagoveštavaju nov put moderne proze.

Ključne reči: realizam, neorealizam, postmodernizam, proza novog pravca, književni žanr, književni andergraund.

1. In direct

Ime mi je Krsto Perović. Rođen sam 1969. „Ciganin" sam od malena, a navijam za „Arsenal", „Real" i mirijevski „Balkan". Imam nešto fudbalske krvi, jer mi je deda po majci bio Milorad Mile Perić, centarfor „Srpskog mača" iz Beograda i jugoslovenskog vojničkog tima na Sremskom frontu (kao u seriji „Više od igre").

Od moje šeste-sedme, brat Aleksandar me vodio na „Marakanu". Idoli su mi bili Pižon, Šestić, Dule Savić, Nikola Jovanović. Međutim, igrao sam kao Banković ili Miletović (za razliku od brata koji je znao sve, ali ga mrzelo da trenira). Komšija u beogradskom naselju Cerak bio mi je veliki „grobar" Miša Tumbas („Mišo, majstorrre!"). Jugoslavija – Italija, to je bila prva „istorijska" utakmica na koju sam otišao na svoju

ruku, sasvim sam, šezdeset hiljada gledalaca, 1:1 – ,,Idemo u Španiju, idemo u Španiju...“ – talasi na ,,severu“ su me zamalo spljeskali. Kod kuće sam dobio par ćuški, da se opametim. Nije vredelo. Bežao sam sredom iz škole i uzimao lažna opravdanja da bih gledao ,,Trepču“, ,,Osijek“, ,,Čelik“, ,,Pelister“...

Postao sam, ipak, književni kritičar (,,nelinearni“) i odskora pesnik u prozi (kakav-takav). Fudbal i realizam... je kratki i preliminarni pregled stvaralaštva pripovedačke generacije kojoj i sam pripadam.

2. Bubamara navrh pera

Na samom početku trećeg milenijuma, godine 2001. u kvalifikacijama za SP u Japanu i Južnoj Koreji, plave je eliminisala slovenačka reprezenacija; nismo imali ni jednog predstavnika u Ligi šampiona; u prvenstvu sumnjive regularnosti, bog zna kom po redu, trijumfovala je ,,Crvena zvezda“; Piksi je okačio kopačke o klin i preuzeo predsedničku fotelju od Miljana Miljanića; mešetari svih rangova i klupskih boja nastavili su bagatelisanje i privatizaciju zajedničke nam fudbalske svojine: na vlastite račune rastakali su sve ono što se sticalo i s kolena na koleno prenosilo još od legendarne generacije Blagoja Marjanovića i Aleksandra Tirnanića (,,Moša – Tirke– ja, Moša – Tirke – ja, rke – koke – rke – koke, 4:3 za nas; pobedimo, postanemo prvaci sveta“, kazivao je u svojim memoarima Ljuba Moljac); u sezoni 2000/01 na 115. večitom derbiju, igrače i stručni štab ,,Partizana“ jurilo je i tuklo više stotina pobesnelih ,,zvezdaša“; masa navijača se definitivno i nepovratno preselila sa domaćih stadiona u kladionice, pred TV prijemnike, radio aparate, internet sajtove.

Istovremeno je, na svu sreću, intenzivni proces fudbalizacije zahvatio srpsku književnu ligu. I taj proces, začet uplivom angloameričke kulture, još uvek traje. Jer jedna novoformirana spisateljska momčad, sastavljena uglavnom od juniora i mlađih seniora (generacija 65/75, uz nekoliko izuzetaka), krenula je nezadrživo i beskompromisno da u duhu nove realističnosti pripoveda o najvažnijoj sporednoj stvari na svetu.

Tako su se kod Srba fudbalske vrednosti uveliko počele pretvarati u estetske. Postale su bitan sastojak desetine priča i romana. A što je najvažnije, u toj proznoj biblioteci, koja progresivno, iz dana u dan, raste i nudi se svim pismenim fudbalofilima, ima i antologijskih stranica.

Ova pojava može na prvi pogled delovati čudno, čak neverovatno. Ali ako je osmotrimo pažljivije i iz više različitih uglova, videćemo da je reč o nečem sasvim razumljivom, o nečemu što se, na kraju krajeva, moglo i očekivati. Postojale su sve pretpostavke. Gol je visio u vazduhu. Pitanje je bilo samo kada će do realizacije doći.

3. Kombinovani prenos

Najbolje je da se odmah uključimo na lice mesta. Bez suvišnih kritičkih komentara prošetaćemo našim književnim terenima na kojima je fudbalska sezona u punom jeku. Dajmo odmah reč piscima:

,,– Dodaj! Dodaj!

– Evo me, evo me!

– Evo, evo! Sam, saaaam!!!

Klinci su besomučno urlali. No dečak s loptom je bio uporan da sam završi akciju. Driblao je jednog, pa dugog, pa trećeg. Besomučno je driblao!

-Dodaj, dodaaaaj!!! Dozivali su ga i dalje sve nervoznije, ali on nije obraćao pažnju na sve to. Driblao je više, i više, i više, i kada je trebalo da završi akciju: –Paf! našao se na zemlji. Bio je to pravi pravcati klizeći start na betonu, a on se previjao u maniru najvećih fudbalskih zvezda. U njegovoj glavi su brujale prepune tribine, a sudija je stajao ispred njega i pozivao ga da ustane, da bi mu dao crveni karton: zbog simuliranja.“

Mihajlo Spasojević (1975), zbirka priča *Labudova pesma Faustina Asprilje* (2001).

,,Nedugo potom, javila mi se momčad srpskog fudbalskog kluba Hamilton, iz Hamiltona. Mladić je govorio srpski, za nijansu gore od srpskog monarha, no ipak nešto bolje od Medlin Olbrajt. Ponudio sam da pređemo na engleski, ali je on sa gnušanjem odbio. Miii, rekao je, doulazimou u vaaš taun da igramo fut–boul, i miii znaatej, očemou daa jedemou u nekii srpski restoraant.“

Vladimir Tasić (1965), roman *Oproštajni dar* (2001).

,,Italijanski navijači su se pred najezdom Srba sklonili u pravoslavnu crkvu u centru Sofije. Pravoslavni Srbi su potom navijačkim raketama gađali pravoslavnu crkvu, ne bi li se dokopali nekih italijanskih vratova, a pravoslavna bugarska policija je tukla pravoslavne Srbe i privodila ih u pravoslavne bugarske marice, koje su ih potom vozile u pravoslavne bugarske zatvore. Katolički Italijani bili su bezbedni.“

Marko Vidojković (1975), roman *Ples sitnih demona* (2001).

,,Zbog fudbala je i dobio batine. Bio je zakleti 'zvezdaš' na mene. Samo što sam ja digao ruke od 'ciganjskog' prepucavanja kada sam ukapirao da je Perica Ognjenović drugi Miloš Šestić. Jebi ga, srljanje nije driblanje. Ili se saplićeš o loptu ili je sam sebi protneš kroz noge.“

Zoran Ćirić (1962), roman *Hobo* (2001).

,,Ivana i ja sedimo na stepeništu iznad jezera. Pričamo o fudbalu. Iznervirana je igrom naših. Preti, psuje, proklinje i opravdava, odriče ih se i oprašta im.“

Srđan Papić (1977), zbirka priča *Nepremostive razlike* (2001).

,,Bio sam sa ludim pevačem Gopcom iz Psihomodo popa u Zenici, nedonošče života i štrkljavko ali vrlo simpatičan. Prolazili smo preko zelenog terena na stadionu Bilino polje gde igra Čelik i čuvar terena se užasno jedio i govorio nam: 'Nije to za paradu.',,

Nebojša Kandić (1959), roman *Pakao genija ili telo žene* (2001).

,,Izjutra je jedan od šofera vlasnika kluba vozio na posao Maria Kempesa i njegovog hotelskog suseda, tamnoputog Brazilca. Svakog popodneva vraćali su se iz Lušnje u Tiranu. I onda se razdvajali. Crnac je imao više energije od Maria Kempesa, ali se to na terenima širom Albanije sve manje zapažalo.“

Igor Marojević (1968), priča ,,Matador“ (2002).

,,Držao je raskriljen 'Sport' u kome je Mijatović, pri šutu, ruke podigao kao za uzlet.“

Nenad Jovanović (1973), zbirka priča *Plombe* (2001).

,,OFK KASINDO – pisalo je ćirilicom na kartonu u donjem lijevom uglu šoferšajbne autobusa oko koga zapjeva noć.“

Vule Žurić (1969), antologija *FAK JU*
(priređivači Vladimir Arsenijević i Kruno Lokotar, 2001).

,,– Evo, Rođo, serviraću i ručak, jedi i smiri se. Posle imaš utakmicu, sedi i gledaj. Ja ću malo da izađem, idem kod Ilinke na kafu.

– Jeste, ti na kafu s onom baba-devojkom, a ja da gledam fudbal. Jesi li ti ženo normalna!? Kako JA da gledam fudbal ?!“

Branislav Bjelica (1969), priča ,,Pozorište u kući“ (2002).

,,Brzo sam utrčao u sobu, slika na televizoru je bila malo bolja, ali utakmica je bila gotova i sad je počela Dobrilina omiljena serija, nešto iz neke bolnice, koju ja ne mogu da gledam.“

Srđan Valjarević (1967), epizoda ,,Kako je vrana pravila TV program“
iz proznog serijala *Škrabanje* (2002).

,,Politika, gol, karburator, seks, dinar, roštilj, čekić, Srbija, crveni karton, auspuh, kurac, marka, pivo, slavina, sankcije, penal, FIAT, sise, dolar, ajvar, šraf, predsednik, stativa (...)“

Srđan Protić (1968), zbirka priča *Na žalost, uglavnom o muškarcima* (2002).

Isključujemo se iz ,,kombinovanog prenosa“, napominjući da nikada (nikada!) ovoliko pisaca na ovim prostorima nije potrošilo ovoliko

umetničkih reči na fudbal, i to za nepune dve godine. A bili su to samo ,,slučajni uzorci". Ima toga, dakle, još koliko hoćete.

4. Neorealizam, opšti pogled

Pomenuto je ukupno trinaest srpskih autora (naj)mlađe generacije. Književna kritika im, po potrebi, nadeva raznorazne nazive. Recimo, novi hemingvejci, po Ernestu Hemingveju, naravno, i karverovci, po još jednom američkom majstoru pripovedaču – Rejmondu Karveru. Međutim, većina njih ne drže ni Hemingveja ni Karvera za jedine i glavne uzore. Njihovi uzori su, takođe, Gogolj i Čehov, Mopasan i Zola, Štefan Cvajg i rani Tomas Man, Dikens i D. H. Lorens, Rejmond Čendler i Henri Miler, Bukovski i Keruak, Džozef Konrad i Tomas Bernhard, Selindžer i Keno, i tako redom, zavisno od pojedinačnog slučaja.

Nazivaju ih i minimalisti, jer im je prozni iskaz često sveden i ogoljen, bez stilskih ukrasa, odsečan i informativan. Rečju: ,,brz, kratak i jasan". Ali, imaju oni i popriličan broj stranica na kojima sve prosto vrvi od pleonazama, od uzastopnog ređanja istih ili sličnih reči, govornih obrta i rečeničnih sklopova, kao i nekih drugih vrsta ponavljanja koje u običnom tekstu i razgovoru smatramo suvišnim i nepotrebnim – neinformativnim, redundantnim. Kada se uzmu u obzir ti ,,viškovi" znakova, a ima ih dosta, neko će ove pisce radije zvati maksimalistima nego minimalistima.

Smeštaju ih i u odeljak ,,Realizam", s tim što im dodaju predznake ,,post", ,,meta", ,,neo", ,,pop-art", ,,hiper", ,,krti" etc. Kao i prethodne, i ova terminološka varijanta je sporna. Jer njihovi tekstovi neretko sadrže brutalne scene i malo-malo pa progovore o bazičnm nagonima i fiziološkim procesima poput krvarenja, uriniranja, defekacije, ejakulacije... Po tome su naravno bliski naturalističkom, a ne toliko realističkom maniru.

Kada je reč o našoj nacionalnoj književnoj istoriji, oni, hteli ne hteli, imaju preteče. Ponajpre u opusu Bore Stankovića i u poznoj novelistici Sime Matavulja. Što se pak tiče skorije prošlosti dela su njihova umnogome (ali ne ,,u celini i celosti") srodna tzv. ,,stvarnosnoj" prozi iliti prozi Antonija Isakovića, Dragoslava Mihailovića, Vidosava Stevanovića, Živojina Pavlovića, Ivana Ivanovića...

A opet, srodna im je donekle i tzv. ,,metaproza" i tzv. ,,postmodernizam", i uopšte sve ono što su pisali srpski nastavljači Horhea Luisa Borhesa i Tomasa Pinčona, Danila Kiša i Milorada Pavića. Osnova za ,,porodičnu sličnost", koju smo tek pomenuli, leži pre svega u činjenici da srpski pisci najnovije generacije, baš kao i njihovi neposredni prethodnici, u svoje pripovedanje unose citate, aluzije i remeniscencije na

tuđa i ranija umetnička dela i, posebno, na svekolike tvorevine tzv. masovne kulture. No važno je napomenuti da su ,,najnoviji" takođe skloni parodijskim obradama ,,starijih", od nacionalnih klasika, Njegoša, Stankovića i Andrića, na primer, pa do Kiša, Pavića, Albaharija, Dragana Velikića, Mihajla Pantića...[1]

Last, but not the least, zahvaljujući njihovim pričama i romanima, na glavnu kapiju u srpsku književnost je ušlo sve ono što fudbal sa sobom nosi. Ergo, mogli bismo ih prozvati i: ,,fudbalisti". Ova polušaljiva sportsko–poetička etiketa je zapravo i najmanje sporna od svih koje su im prišivane u dosadašnjim prikazima i kritikama.

5. Fudbal na suncu i u hladu

Uopšte uzev, reč je o jednom globalnom pravcu koji se na tradiciji realizma i, posebno, naturalizma, razvio najpre u Americi i Engleskoj tokom 80-ih, i do sada se rasprostro po svim meridijanima. Čak se i hispanoamerički pisci ,,odriču" Borhesa, Markesa, Kortasara u ime nove stvarnosti.

Pisac Vladimir Tasić, Novosađanin koji živi i radi u Kanadi, skreće pažnju čitaocima/fudbalofilima pre svega na Urugvajca Eduarda Galeana (1940), autora knjige *Fudbal na suncu i u hladu*. Tasić piše:

,,Nedavno sam čitao Galeanov tekst ,,Čuda i himne (alhemija fudbala)". Tu se mogu naći sjajne skice o kulturi igre i metafori koju ona može predstavljati.

Evo jedne od Galeanovih kratkih priča:

,,'Kada je Napoli prvi put nakon 60 godina osvojio prvenstvo Italije, događaj je prouzrokovao zemljotres euforije. Za ovo čudo bio je zaslužan zdepasti mag kovrdžave kose po imenu Maradona, zbog čijih je trikova čitava Južna Italija, sviknuta da gubi u fudbalu i u svemu ostalom, nedeljama slavila. Dan posle pobede, osvanuo je natpis ispisan bojom na zidu gradskog groblja. Nije bio na spoljašnjoj strani zida, već na unutrašnjoj: poruka nije bila namenjena ulici, već grobovima. Pisalo je:

ŠTA STE PROPUSTILI'

Je li to bezazlena priča o radosti navijača, ili komentar o tužnom siromaštvu Juga, koji je naviknut da gubi?

U drugoj priči, Galeano govori o jednom brazilskom klubu koji je (za vreme vojne diktature) smenio svoje direktore i uveo neku vrstu

1 ,,Postmodernizam" je kod nas odomaćena i stoga prepoznatljiva odrednica, te sam je iz čisto praktičnih razloga koristio u ovom tekstu, i to pod navodnicima. Isto važi i za odrednicu ,,stvarnosna" proza.

samoupravljanja. U toku dve godine, dok su klub vodili igrači, dva puta su osvojili šampionat Sao Paula i zbog svojih odvažnih i spektakularnih poteza na ternu postali miljenici celog Brazila. Na dresovima su nosili natpis: KORINĆANSKA DEMOKRATIJA.

Dakle, kod urugvajskog pisca Eduarda Galeana možete naći dobar primer za to da fudbal u književnosti nije uvek samo trivijalna pop-kulturna referenca (ili marketinški trik?) već nešto više od igre", zaključuje Vladimir Tasić.

Dodajmo i jedan citat iz Galeanove knjige eseja *Biti kao oni*, koju je beogradska izavačka kuća ,,Gutenbergova galaksija" objavila 1996. godine:

,,Kao svi Urugvajci, i ja sam kao dete želeo da postanem fudbaler. Pošto nisam imao ni trunčice talenta, nije mi preostalo ništa drugo nego da postanem pisac. I možda bih mogao jednom, kada se proslavim, što se nikada neće desiti, da pišem sa Obdulijevom srčanošću, Garinčovom gracioznošću, Peleovom lepotom i Maradoninom prodornošću."[2]

6. Srpska liga za XXI vek

2001. je bila presudna za primanje ,,fudbalizma", tačnije rečeno, novog tipa realizma/naturalizma, na našim obroncima brdovitog Balkana.

Te godine, grupi već objavljivanih pripovedača ,,neorealista" – najpoznatiji je svakako tandem ,,NIN-ovaca" Vladimir Arsenijević – Zoran Ćirić, a tu su još Srđan Valjarević, Igor Marojević, Vule Žurić, Branislav Bjelica, Srđan Protić i drugi – takoreći izjedna priključio se triling talenata najmlađe generacije. Poimence i po starini: Marko Vidojković, Mihajlo Spasojević i Srđan Papić, svaki sa svojom prvom knjigom. U ,,tabor" je pristigao i mladi a provereni pesnik Nenad Jovanović. Mini-romanom *Pakao genija ili telo žene* se zvanično se priključio i Nebojša Kandić, ,,underground" lik poznat po sudelovanju u pop–art projektu RAMBO AMADEUS i ,,KPGS" (,,Kurac Pička Govno Sisa"). Najveće pojačanje je bilo i najmanje očekivano. Pojavio se jedan od ,,postmodernista", mladi naučnik i prozaist koji je prethodno objavio dve zbirke priča satkane od borhesovske fantastike. I usred prelaznog roka dvehiljadeprve, potpisao je, na opšte iznenađenje svojih kolega ,,postmodernista", a i književne kritike, kratak i izvrstan ,,neorealistički" roman.

2 Pisac predgovora za srpsko izdanje knjige *Biti kao oni*, Trivo Inđić, navodi da je Eduardo Galeano prevođen ,,na više od dvadeset jezika (...) pisac rafinisanog izraza, bogate osećajnosti, čak i esteta, formirao se na modernoj severnoameričkoj naraciji (Hemingvej, Mekalers, Selindžer, Apdajk), uklapajući se sasvim prirodno i uspešno u domete današnje latinoameričke književnosti".

Reč je o *Oproštajnom daru* i Vladimiru Tasiću. Da najavimo ovom prilikom i ,,prelazak" Vladimira Lazarevića (1966), koji je nakon izuzetno dobre zbirke (meta)proze *Zatamnjenje* (1997) ispisao i u periodici objavio nekoliko odličnih priča novog pravca.

Ovim je pregled zaokružen. Nije iscrpljen, jer u Srbiji i dijaspori ima još naših ,,neorealista", i mlađih i starijih. Ima, dabome, i ,,neorealistkinja" (valjda tako, zarad političke korektnosti, treba zvati spisateljice tog pravca). Ali da ne dužimo spisak koji je zaokružen po generacijskom ključu i po kriterijumu koji nas trenutno najviše zanima, a to je pisanje o najvažnijoj sporednoj stvari na svetu. Uostalom, još tokom ,,kombinovanog prenosa" čitalac je mogao nazreti da su upravo oni ubrzali i intenzivirali proces ,,fudbalizacije" na našem književnom teren(čet)u. Glavnina je, naime, tačno u prelomnoj, ,,prelaznoj" godini objavila barem jedan umetnički tekst (priču ili roman) sa fudbalskim motivima; manjina je isto učinila lane, dok je jedan, Vladimir Arsenijević, dao posredan doprinos priredivši jugonostalgičarsku antologiju *FAK JU*, gde se uporedo nude i fudbalski i nogometni motivi.

7. Šestić–Vidojković–Spasojević–Asprilja

Po sredi je kolektivna fascinacija bubamarom. I fascinacija se najžešće ispoljila, naravno, kod najmlađih, kod debitanata. Dvojica su čak svoje prvorođene junake ili knjige krstila prema omiljenim asovima.

Tako je Marko Vidojković podario prezime Šestić glavnom liku romana *Ples sitnih demona*. Taj lik – Boban Šestić, nije samo junak, već ima ulogu pripovedača u romanesknoj seriji, koja iz godine u godinu dobija po jedan novi nastavak. Zapravo, ovaj prezimenjak Miloša Šestića predstavlja Vidojkovićevo imaginarno ,,drugo Ja".

Mihajlo Spasojević je u naslov svoje debitantske zbirke priča ubacio jednog stranca i veterana, tamnoputog kolumbijskog napadača Asprilju. Uz to, dve priče iz Spasojevićeve zbirke *Labudova pesma Faustina Asprilje* posvećene su nedeljnim popodnevima provedenim uz glas Eda Pecija, Milana Tomića i ostalih nogometno/fudbalskih komentatora sa I programa Radio Beograda. Naslovi su: ,,Vreme sporta i razonode" i ,,Liga bez briga" (naravno, uz lopte kombinata SPORT).

Prekinimo začas sa nabrajanjem. Zapazite ovo:

1) Šestić (Miloš, jakako) dobio je kod Marka Vidojkovića ultimativnu prednost u odnosu na sve ,,Zvezdine" zvezde, pa i na Duleta Savića, čijoj fudbalskoj slavi je već pridodata umetnička u filmovima ,,Rane", ,,Munje"...

2) Po merilima Mihajla Spasojevića, eksplozivni akrobata Asprilja je vredan priče, štaviše cele knjige, a nisu to najveći svetski magovi poput Pelea, Maradone, Zidana i Ronalda.

Sličnosti su očigledne. I nisu nimalo slučajne. Marko i Mihajlo, iako se lično ne poznaju (što jamčim), kao po dogovoru su umetničkom rečju posvetili po jednog igrača iz drugog plana. Ali kakav je to tip igrača! Originalan lični šarm, osobenjački karakter i upečatljiva figura, divlje, neobuzdane kretnje, predosećaj šta će suparnik za sekundu učiniti, nepredvidljivi potezi, nešto što se ne može ponoviti a nekmoli opisati. Gledajući takvog fudbalera, ostaju bez daha i publika i protivnik. Može biti da se i on sam zaprepasti kada na snimku vidi šta je učinio u ,,žutoj minuti".

Mihajlo je, naravno, imao na umu i jednu komičnu asocijaciju na Geteovog *Fausta* kada je izabrao Asprilju.[3] Ali to je, rekao bih, bila tek uzgredna a srećna okolnost kakvu donosi svaki pravi životni izbor. A da bi izbor bio pravi, mora biti vođen intuicijom iznad svega. To važi ne samo za književnu, nego i za bilo koju drugu igru.

8. Skupljao sam postere, sad tražim novi klub

U fudbalsku fikciju su daleko, ali sigurnim korakom i vrlo promišljeno, otišli ,,neorealisti" debitanti dve hiljade prve.

U zbirci priča *Labudova pesma Faustina Asprilje*, kao i u zbirci priča *Nepremostive razlike* Srđana Papića, beleška o autoru je skrojena tako da podseća na rubrike putem kojih se u sportskim magazinima sklapaju dopisna prijateljstva među fanovima. Na primer, uz ime i prezime na omotu zbirke *Nepremostive razlike* nalazi se ova višesmislena beleška:

,,Srđan Papić. Rođen 1977. godine u Zrenjaninu. Navijao za Proleter. Skupljao postere Zvezde..." (obratite pažnju, navijački dani su prošlost za Papića, ali živa prošlost koju on sagledava sa zrelije, autorske distance).

Najdalje je ipak otišao Mihajlo Spasojević. Pretprošle zime, nedugo po izlasku njegove prve knjige, on je, u saradnji sa piscem ovih redova, sastavio i objavio intervju u *Ekspresu* (zima, 2002. godine), koji počinje ovom biografskom pričicom:

3 Naravno, ovakav izbor junaka ukazuje na vrstu i tip književnog lika koji preferira novi prozni pravac kao varijanta niskomimetskog modusa. No o tome bi tek trebalo naširoko pisati...

,,Nakon neuspele epizode u amaterskom timu Jarčeva iz Kelna, gde je doživeo tešku povredu ukrštenih ligamenata levog kolena, a zatim i bezuspešnog pokušaja da se izbori za mesto u ekipi Rotvajs iz Oberhauzena, Mihajlo se vratio u Beograd, i samostalno trenira čekajući debi u jednom jakom domaćem drugoligašu. Pauzu u karijeri je iskoristio da se okuša kao pisac. (...) Obišli smo jedan od njegovih treninga na ledom prekrivenom pomoćnom terenu FK 'Balkan' iz Mirijeva, i porazgovarali isključivo o književnosti, mada je bilo veoma teško pratiti njegov ubitačni tempo vežbanja.“

Eto, nižerazrednom igraču sa transfer liste je zlehuda sudbina namestila da se prihvati pera i mastila! Ta tužna (auto)biografija je, međutim, čista mistifikacija, ironija i zafrkancija. Pokušali smo (Mihajlo kao autor ideje i većine teksta, a moja malenkost kao pomoćni radnik i potpisnik intervjua) da unesemo malo lakoće, komendije i sportskog duha u srpsku literaturu, koja je tradicionalno namrgođena, ispolitizovana i akademizovana. Caknuli smo malčice one što na fudbal gledaju sa visina, koje im se priviđaju kao kakav Olimp, jer blage veze nemaju sa helenskim duhom igre i nadigravanja.

Da ne bi bilo zabune, valja istaći da je karijera Mihajla Spasojevića od početka vezana za književnu umetnost. On je prozaista i kritičar po profesiji. Njegove priče su već ušle u nekoliko antologija i izbora objavljenih u Beogradu i inostranstvu. Od marta dve hiljade druge živi i piše u Njujorku.

9. O radničkim i ostalim olimpijadama

,,Ukusi su različiti još od starog Rima.“ Ovom krilaticom započinjala je jedna kultna emisija, bio je to, ako se sećate, ,,Indirekt“. Pa ipak, uprkos istinitosti te izreke, izdvajam kratki roman *Oproštajni dar* Vladimira Tasića.

Fenomen sporta ni u jednom srpskom romanu nije opisan na toliko obuhvatan način kao u *Oproštajnom daru*. Vladimir Tasić je tehnikom kratkih rezova u romanesknu igru uveo fudbal, pre svega, a zatim i košarku, šah, vožnju biciklom i stoni tenis, uzgred još i tenis, bejzbol, odbojku, kung fu, boks, gimnastiku, plivanje, trčanje, jahanje, golf, možda još neku disciplinu. Pri tom je nakratko prikazao mnoštvo raznoraznih vidova sportskih aktivnosti. Od lične telesne i duhovne rekreacije, preko takmičenja u krugu porodice, među prijateljima i kolegama, pa delovanje amaterskih klubova i ,,radničkih olimpijada“, sve do istorijskih mečeva, značajnih svetskih turnira i Kubertenovih Olimpijskih igara.

Zastupljeni su, dakle, svi vidovi sportskih nadmetanja. I, naravno, najrazličitija borilišta su tu: šah-sto u dnevnoj sobi, kućno i školsko dvorište, lokalne sale za fizičko, gradske biciklističke staze, peščane plaže, velike hale poput novosadskog SPENS-a, stadioni, domaći i strani. I predstavnici publike su uhvaćeni u pripovedne kadrove: nezainteresovani posmatrači, sitni kradljivci po tribinama, zavisnici od TV–prenosa, ljubitelji *Tempa* i ,,Vremena sporta i razonode", a jedan od bitnih aktera ovog romana je prosto opsednut sportom, pogotovu onim najpopularnijim. Ne pominju se jedino huligani (ili ih pisac ovih redova nije primetio). No i bez njih, roman sadrži ovlaš, ali precizno i svestrano skiciran sportski svet u malom.

A jedan od vrhunaca *Oproštajnog dara* predstavlja ovaj odlomak:

,,Moj brat se često koristio fudbalskim metaforama. Filozofija, rekao mi je dok je još studirao filozofiju, to ti je kao fudbal samo što nema golova. 'Viko...', povikao je podražavajući histerične glasove sportskih komentatora, 'dug pas pema Hegelu... majstorski potez italijanskog internacionalca... Hegel dribla... loptu mu oduzima uvek pouzdani Šeling... Hegel nastavlja da dribla *u prazno*!... Iskusni Marks hita u odbranu... Šeling je grubo zaustavljen. Slobodni udarac izvodi Fihte. Plehanov potpuno sam na levoj strani... braća Šlegel beskrajno kombinuju... Iz pozadine stižu Parmenid i Kuzanski, fantastičan prodor ka šesnaestercu, šansa, iiii... ofsajd!"

Može biti da vam ovaj odlomak deluje odnekle poznat. I zaista, podosta liči na jedan od najboljih skečeva iz ,,Letećeg cirkusa Montija Pajtona". Da se nakratko podsetimo: ,,Pajtonovci" su na zelenom terenu, pred vatrenim navijačima, suprotstavili dve reprezentativne jedanaestorke, grčku, u sastavu: Sokrat – Platon – Aristotel – Arhimed... i nemačku, u sastavu: Kant – Hegel – Marks – Bekenbauer... (Bekenbauer je bio taktičko iznenađenje lukavog nemačkog selektora), dok su za glavnog sudiju tog večitog derbija između dve klasične škole evropske filozofije postavili jednog drevnog istočnjačkog mudraca – Lao Cea, ako me sećanje ne vara.

10. Sport, umetnost, mit

Drugi vrhunac u Tasićevom pripovedanju o fenomenu sporta jeste njegova kreativna obrada mitološke priče o takmičenju za prvenstvo između olimpijskog boga Apolona i satira Marsije.

Dvojica takmaca iz tog helenskog mita se, doduše, ne bore ni u jednoj od neizbroj disciplina koje se smatraju sportskim u savremenom smislu. Oni se, naime, ogledaju u sviranju frule. Dakle, reč je o jednom muzičkom, umetničkom duelu. Međutim, stari Grci, za razliku od nas,

nisu postavljali suštinsku i nepremostivu granicu između borbe u fizičkoj snazi i atletskoj veštini i takmičenja u lepoj svirci, besedi ili glumi. Naprotiv, sve te manifestacije za njih su bile ritualne svetkovine tokom kojih se ispoljavao jedinstveni duh igre i nadigravanja, koji su smatrali božanstvenim. A pobedu izvojevanu u lirskoj ili rvačkoj, konjičkoj ili govorničkoj utakmici, videli su kao čin izuzetnog, bogomdanog pojedinca, ali i kao dar od samih bogova.

Takvo univerzalno poimanje igre i nadigravanja (Heleni bi rekli: agona) može nam se učiniti dalekim, bezmalo neshvatljivim. Međutim, kada pogledamo oko sebe, naći ćemo da ono još uvek postoji, u tragovima doduše. Ti tragovi su najvidljiviji u odnosu savremenog čoveka prema sportu. Jer u sportskim nadmetanjima, u slavljenju osvajača zlatnih medalja i trofeja, vrhuni onaj duh olimpizma koji su nam zaveštali antički tvorci evropske civilizacije. Helenski čovek vođen agonskom voljom da u plemenitom, fer-plej nadmetanju bude učesnik i, ako se svemoćna sudba osmehne, pobednik, živi duboko u svakom čoveku današnjice. On igra jedan na jedan, tri na tri, jedanaest na jedanaest. Nadigrava se sa vlastitim bratom, ocem, kolegama, prijateljima, sa omiljenim timom, nacionalnom reprezentacijom. Sam protiv svih i, na kraju krajeva, sam sa sobom. Da bi bio bliži večnosti i božanskom.[4]

O tome se, između ostalog, pripoveda u knjizi godine 2001. po izboru II programa Radio Beograda i po izboru Društva književnika Vojvodine. U *Oproštajnom daru* Vladimira Tasića.

11. Prljavi ,,hands“ Ćirinog profesora

Nasuprot svim ostalim ,,neorealistima“ koji prikazuju bubamaru pre svega kroz lični doživljaj, ali sa jasno izgrađene distance, Zoran Ćirić (alias ,,magični Ćira“) voli likove koji mudruju o fudbalu, trudeći se da pri tom ispadnu duhoviti. Takav je naslovni junak u romanu *Hobo*, a takav je i lik na čija usta Ćirić kazuje fudbalsko-esejističku priču ,,Purpurna ruža Čaira“, koja je 2001. objavljena u zbirci *Starinska stvar*, kao i u tematsko-žanrovskom zborniku *Sportska priča*. Pošto pomenuta dva lika sliče jedan drugom (po niškom poreklu, po govornom stilu i po opštem stavu) nazvaćemo ih fiktivnim rođacima ,,magičnog Ćire“.

Ono što ,,Ćirini rođaci“ saopštavaju o ovom ili onom igraču, o engleskoj ili ,,totalnoj“ školi, o istoriji najpopularnijeg sporta, o navijačkom habitusu i svemu ostalom, deluje vickasto i zanimljivo. Ali samo

4 Osim evropskog pogleda na sport, u romanu je oslikan i istočnjački odnos prema telesnoj meditaciji. Sve to je preneseno na nivo literarnog ispitivanja duše i tela.

na prvi pogled. Jer kada uistinu pročitamo to što saopštavaju u ime svog autora, vidimo da su skloni jeftinim forama i fazonima i nesuvislim spekulacijama. A umeju bogme i da prljavo startuju, onako sa leđa, u kičmu ili cevanicu, šta za'vate. Stoga im valja uzvratiti muški i što oštrije, ali u granicama dozvoljenog, bez namere da povredimo njihovog autora.

U ,,Purpurnoj ruži Čaira" (dobar štos već u naslovu) jedan neimenovani i samozvani ,,profesor komparativnog fudbala" upinje svu svoju inteligenciju, dovitljivost i znanje (nabiflan je podacima za desetku), sve ono čime raspolaže njegova fiktivna lubanja, on stavlja na kocku ubeđujući čitaoce kako Maradonina igra rukom protiv Engleza ,,nije bila prevara, nije bila igra na kvarno"?! Tu zbunjujuću tvrdnju je Ćirićev ,,profesor fudbala" bukvalno izrekao. I ostao živ. Fiktivno. I ubrzo dodao: ,,Po meni, to nije nepravda"?!

E pa, profesore, malo si se, da prostiš, prevario. Podatke znaš, ali badava. Sedi – jedan. Ne, nema rasprave oko takvih stvari, rekao si šta si imao! I sad slušaj malo. Inače, izbaciće te čitaoci sa časa. Možda će te podržati samo ,,gaučosi", kod njih je, kao što znamo a i ti znaš, ispevana za Maradonu pesmu ,,Il mano de Dios". Ali, oni su fanatici. Mi takvi nismo, samo zdravo rezonujemo držeći se one ni po babu ni po stričevima, ni po klupskim ni po reprezentativnim bojama.

A pravo je reći: ,,Maradona, majstore, onaj potez rukom bio je kvaran do bola i, izvini na reči, jajarski. Bilo je to, što reče Kalimero, nepravda. Znamo se, Dijego, bolje nego što misliš. Seti se: prvo nam zavučeš lob iz okreta sa 18 metara, ali potom isfoliraš faul i, umesto Tebe, pocrveni Šabanadžović. Ispadoše nam i Zvezda i Juga zbog Tvojih čarlama, 'ej Dijego – majstore!?"

A ti, komparativni profesore, valjda si hteo da ispadneš pametan i duhovit, kao ti si provokativan. Neslana ti šala, profesore. Lupetaš, brate. Pa još skačeš sam sebi u usta. Jer najpre si u priči ishvalio ,,fair play" i mušku igru, a ovamo podučavaš da su Maradonine ruke ostale čiste čak i kada je levicom umuvao gol Šiltonu u Meksiku. Ni to ti nije dosta: usuđuješ se da poistovetiš Božju ruku sa onom nečistom, muvatorskom, jajarskom. Kude će ti duša, crna ružo sa Čaira?

Eh da si bar fan ,,gaučosa", pa da te razumemo, strast je strast, a kad ovlada čovekom – zbogom pameti. Šta bi ti tek rekli Englezi, o čijem viteškom pristupu igri toliko pišeš i dociraš u ,,Purpurnoj ruži Čaira". Gde baš njima, doktorima cinizma i surovog humora, da zgaziš Ahilovu petu? A ne d'o ti bog, ,,profesore" da natrčiš na njine ,,ekstremnije" navijače i počneš da im onako pravdaš Maradonu. Ima te, bre, udare, šutku će, more, čine od tebe. Sveg će te utepaju!

Zato, bolje je sedi 'di si. Idi si i dalje na Čair, pravi se Englez, pametan, to ti ionako prija. Mi te, za tvoje dobro, nećemo prevesti na engleski. Da te sačuvamo od ironije i gneva onih od kojih si učio lekcije o fer-pleju, a ništa naučio nisi. Tako mator i nadobudan, a kratak pameću, ni za di si nisi. I što li te ,,Ćira" titulira kao ,,profesora", pitam se.

12. ,,Ninovac" protiv Šestića i Ognjenovića

Hobo je, rekosmo, rođak ,,profesora komparativnog fudbala". Dakle, to je još jedan lik ,,magičnog Ćire". I kao takav, sumnjivog je morala i još problematičnije, vrlo kratke pameti.

Ovaj slavodobitni junak je, već na 12. stranici *Ninovog* romana 2001. godine, nasrnuo mučki, s leđa, na dvojicu igrača istovremeno. Na nikog drugog do na Šestića (da, da, na Miloša je udario) i na Pericu (jakako, Ognjenovića).

Citiram, opet:

,,Samo što sam ja digao ruke od 'ciganjskog' prepucavanja kada sam ukapirao da je Perica Ognjenović drugi Miloš Šestić. Jebi ga, srljanje nije driblanje. Ili se saplićeš o loptu ili je sam sebi protneš kroz noge." (*Hobo*, str. 12).

Ma 'ajte molim vas, zar su Šele i Perica isti kalibar i tip igrača!?

Pa zna se, valjda, ko je dao nekoliko odlučujućih golova na Zvezdinom putu u finale kupa UEFA, a nezaboravan je onaj četvrti protiv berlinskog Dinama; ko je bio veći šmeker od Borote, pa mu tresao mrežu k'o od šale; ko je prelazio ceo teren, nižući redom protivničke igrače, uključujući i golmana, a onda, kada bi svi već videli loptu u gol-autu, uklizao bi, krajnjim naporom, iscrpljen od juriša, od driblinga, uklizao iiii – ostalo je istorija; a u privatnoj hronici mnogih domaćih fudbalofila piše i to da smo na jednom Mundijalu pukli k'o zvečka zato što je Čiča držao jednog igrača na klupi sve do deset minuta pre kraja (Dragan Pantelić, koji je uz Ivana Gudelja i Nenada Stojkovića zmajski igrao, skida rukavice, psuje, traži zamene, ali brani sve šuteve, i opet napušta peterac, šesnaesterac, odlazi u aut, psuje, pa opet brani), i kada spasa nije bilo ušao je ON, i odmah je nad NJIM skrivljen penal, 1:0. Premalo: kasno Miloš u Španiju stiže.

A Perici, ,,Zvezdinoj perjanici", svaka čast. Ni on se nije blamirao, kako mu to Hobo podmeće. Pamti ga uostalom Sever, a zapamtio ga je, bogme, i Jug. I ,,Kajzerslautern": (,,Ej, dobiti Nemce u produžetku!"). I ,,Barselona" sa sve Ronaldom, al' za malo: stativa, prečka, stativa. Ali Perica nije, niti je mogao biti, drugi Šestić (su čim ćeš pred Miloša, crni Hobo, kukala ti majka).

Elem, Hobo, okani se, ali skroz se okani, ,,ciganjisanja", i ne psuj bezrazložno one kojima nisi ni do pertli, i to razvezanih. Nije ti književnost ni kafana ni stadion, tamo idi pa si leči kompleksi! Imaš rodni Radnički, pevaće se opet: Kude je taj Niš. Dotle, aferim ti merak. I zapamti: o onome što ne znamo, veli poslovica, valja ćutati. Ćutolog deluje pametno, barem dok ne progovori.

13. Do fudbalizma, od Pindara

Ali batalimo ,,magičnog Ćiru" i njegove ,,ćiriće", pa se vratimo ozbiljnim problemima.

Otkuda to da su domaći pisci novog realizma (ili novog naturalizma, svejedno), čak i oni koji ne gledaju niti istorijske mečeve niti večite derbije a nekmoli obične ligaške tekme, otkuda su upravo u najpopularnijem sportu prepoznali poželjnu građu?

Uzalud je tražiti potpun odgovor u delima njihovih glavnih uzora, a to su, kao što je već rečeno, Hemingvej, Selindžer, Bukovski, Karver, Keruak, Gogolj, Čehov, Zola, Cvajg, Bernhard itd. Oni su, ako su i posvetili koje poglavlje sportu, preferirali, na primer, boks, bejzbol, hipodrom, koridu...

Odgovoru ćemo biti bliži kada uzmemo u obzir jednu drugačiju, opštiju književno-istorijsku činjenicu. U izvesnim periodima književnost evoluira tako što znatan broj autora, kao po dogovoru, odluči da koristi žanrove koji su dotad smatrani za neozbiljne, neakademske, neestetske. Živimo u takvom periodu. Žanrovi koji su polovinom prošlog stoleća odbacivani kao kič, šund i neukus svake vrste, ili kao izvor priproste pučke zabave (SF, ,,krimići", tekstovi o sportu, horor, pornografija, ,,ljubići"), zaokupljaju pažnju savremenih umetnika, ne samo književnika. I ušli su uveliko na ovaj ili onaj način u domen visoke estetike.

To, međutim, ni dan danas neće ili ne mogu da shvate neki lokalni čistunci skloni akademizmu. Njihov problem. Njihov, jer smeću s uma čuvene primere iz prvog klasičnog doba:

- iz doba Heraklitove elitističke (i, da kažemo, sportske) misli: ,,Jedan vredi više od hiljadu samo ako je najbolji";
- iz doba u kome su polaznici Platonove Akademije imali obavezne atletske vežbe pre filosofskih dijaloga;
- iz doba Diskobolosa, skulpture bacača diska, za koju zna svaki prosečni gledalac ,,Sportskog pregleda";
- iz doba Pindarovih oda ispevanih u slavu prvaka olimpijskih, nemejskih, istamskih i pitijskih igara.

Sport („agon“ po starogrčkom) bejaše odvajkada ne samo legitimna, nego i KLASIČNA umetnička tema. Ali od opšteg stanja u kulturi zavisilo je kada će i u kojoj meri zaokupiti pažnju stvaralaca. Danas je „in“, kako kod nas tako i širom zemljinog šara.[5]

14. Do fudbalizma, od srpskog folklora

Srpska književna umetnost je slabo marila za sport. Bilo je odstupanja od tog pravila, ali retkih. Pomenimo neka.

Stanislav Krakov je sastavio priču o šahu, a Andrić o stadionu. Pesnik Borislav Radović napisao je proznu crticu o slavlju navijača na Trgu i objavio je u zbirci *Neke stvari* (2000). Dragoslav Mihailović je roman *Kad su cvetale tikve* posvetio dorćolskom bokseru Ljubi Šampionu.

Jedan značajni pisac „stvarnosne“ proze – Ivan Ivanović, utemeljio je prozni „fudbalizam“ u nas, trilogijom *Crveni kralj* (1972), *Vreme sporta i razonode* (1976) i *Fudbalska generacija* (1990). Nažalost, teško da je ijedan „neorealista“ pročitao neki Ivanovićev fudbalski esej ili roman. Ovo velim stoga što u njihovim tekstovima nisam našao bilo kakvu direktnu aluziju koja bi vodila na tu stranu. Mislim čak da ni Mihajlo Spasojević, kada je jednoj priči dao naziv „Vreme sporta i razonode“, nije imao na umu Ivanovićevo istoimeno delo.[6]

Da kažemo i to da se u *Gorskom vijencu* razgovara o nadmetanju crnogorskih prvaka u puškaranju; Vuk je zabeležio klis, bacanje kamena s ramena i slične narodne igre; epske pesme prenele su do nas mnoga junačka ogledanja: gađanje jabuke kroz prsten, konjičko preskakanje kopalja okrenutih oštricom naviše i slične obredne ispite veštine, snage i hrabrosti.

Malo, zaista malo. Ali i da se koliko pre sedam-osam godina pisalo više, primat bi, pored najpopularnijeg sporta, imao i šah, verovatno. Naime, pre nadolaska „neorealističkog“ talasa glavnu kreativnu struju su, ponavljam, činili „postmodernisti“, „metaprozaisti“, „magijski realisti“ i uopšte pisci kojima je obavezna lektira bio Borhesov i Pavićev opus. I budući da su i Borhes i Pavić pisali o šahu, prvi stihove a drugi prozu, logično je pretpostaviti da bi „pavićevci“ i „borhesovci“ skloni intertekstualnosti pisali takođe o igri živim figurama na šezdeset i četiri magična polja, e da smatraju sportske teme bitnim.

---

5 Nezaobilazan je bestseler *Stadionska groznica* engleskog pisca i zagriženog navijača Arsenala – Nika Hornbija. *Stadionsku groznicu* je na srpskom jeziku objavio „Plato“ 2000. godine; nažalost, prevod je katastrofalan.

6 Mihajlo je priču najprvo objavio pod naslovom „I svinje ubijaju, zar ne?“.

I tu ima izuzetaka: u pričama Mihaila Pantića igraju se uporedo skvoš i tenis, pojavljuje se otac ,,zulu-vorior", a ima i šutiranja trojki. No, po jednom značajnom pripovednom segmentu, Pantić je tipičan ,,neorealista". A gde je profesor doktor Mika Pantić, tu je, naravno, i njegov kolega po zvanju – Vasa Pavković, mada sa malim zakašnjenjem. Pavković je, naime, zajedno sa svojim negdašnjim pulenom Vuletom Žurićem, pripremio 1999. godine, a 2001. i objavio, zbornik *Sportska priča*, u kojem je zastupljeno jedanaest autora.[7] U zbornik je trebalo da uđe i ,,neorealistička" priča o košarci Vladimira Lazarevića – ,,Igra olovnih perli", i da je objavljena bila bi najbolja u toj konkurenciji. No, i u Lazarevićevoj prvoj i zasad jedinoj zbirci, *Zatamnjenje*, koja je ,,metaprozna", ima sporta, a najzanimljiviji je sledeći odlomak:

,,Sve je igra ako se gleda sa takmičarske strane (...) Uživao sam u takmičenjima podstaknut antičkim agonom, koji se nekom geneaološkom ujdurmom beše uselio u mene. Samo u trenucima kad sam se takmičio osećao sam se kao ljudsko biće, kao osoba, kao kičmenjak i kao svi ostali iz Darvinovog roto-romana. U trenucima kad se nisam takmičio, pretvarao sam se u najlonsku kesu, u saobraćajni znak, ili, ako bi me poslužila sreća, u košarkašku loptu."

Za kraj ovog malog popisa posebno bih apostrofirao knjige koje su bile inspiracija za ovaj tekst. To su *Volej i sluh* (1992) i *Kiš, Borhes, Maradona* (1995) Boža Koprivice.

15. Crveni đavoli i Boginja

Dakle, tek je grupa pisaca iz generacije 1965–75. krenula kolektivno da u sportu traži i nalazi nekakav bitni deo svog ličnog (ima li pisac išta ličnije od vlastitog teksta) identiteta.

Sezona je u punom jeku i nema se puno vremena za ostalo. Ostalo su sitnice, sitnije ili krupnije. Sitnije su: šah, ping-pong, veslanje, dizanje tegova, boćanje i slično. To su samo rekreativne discipline za sticanje i održavanje psihofizičke snage i kondicije. Krupnije su one sitnice što nam donose medalje i slavlje na trgove i ulice, u kuće i kafane. Košarka, odbojka, rukomet i vaterpolo. Ali za pisaćim stolom glavno je znate već šta.

Tim, bezmalo isključivim, izborom jednog jedinog sporta otvaraju se sledeće pripovedačke mogućnosti:

7 Po jednu sportsku priču u zborniku su objavili: Ilija Bakić (1960), Dragi Bugarčić (1948), Ljiljana Đurđić (1946), Vule Žurić (1969), Slobodan Ilić (1968), Igor Marojević (1968), Mihajlo Pantić (1957), Vasa Pavković (1953), Zoran Pešić (1963), Tešmen Podrugović (?) i Zoran Ćirić (1962).

- brzopotezno osvajanje širokog a umetnički neistraženog tematskog horizonta;
- oslikavanje prosečnog muškarca, sportskog prognozera i nesuđenog selektora nacionalne reprezentacije;
- razvijanje sluha za stilske bravure, suve listove i savršene, produžene volej udarce jednog Pelea ili Piksija;
- spuštanje perspektive u jedan sloj donjega sveta, u živopisnu i adrenalinsku potkulturu zulu-voriorsa, varvara, bedblubojsa, cigana, grobara, crvenih đavola...;
- posredno učešće u najmasovnijem karnevalskom pokretu današnjice, čiji vrhovni simbol, pehar svetskog prvaka, nije slučajno proglašen ,,Boginjom";
- prikazivanje jednog fenomena karakterističnog za:
  a) ideologiju multikulturalizma (nominaciju za Nobelovu nagradu za mir dobila je Uefina akcija protiv rasizma na stadionima);
  b) postindustrijski kapitalizam (upozoravam: među glavnim sponzorima Mundijala su ,,Koka kola" i ,,Mekdonalds" – mislite o tome!);
  c) ,,novi svetski poredak" (novine su pomalo pisale o tome kako su se japanski zvaničnici bunili što je FIFA naknadno odlučila da se Mundijal 2002. mora održati uporedo i u Japanu, koji je isprva izabran za JEDINOG domaćina, i u Koreji. Dodajmo – u antikomunističkoj i nenuklearnoj Južnoj Koreji. A treba li dodati da je svega osam godina ranije Mundijal poveren jednoj državi čije stanovništvo sa visine gleda na omiljeni nam sport. Reč je, naravno o U.S.A imperiji, u kojoj je skovan termin ,,soccer").

I tako redom. Moglo bi se nabrajati i razlagati do preksutra. Pa opet se ne bi moglo iskazati šta sve ,,najvažnija sporedna stvar" pruža savremenom piscu. I sasvim je logično što je ona postala to što jeste i u ,,neorealističkom" svetu.

16. Igra, fenomen, stvar, simbol

Uključite TV, u bilo koji čas dnevni ili noćni, samo bacite pogled kroz taj elektronski prozor u sve(t) i namah ćete se uveriti da se jedna igra (kao i jezik, kao i književna i svaka druga umetnost, igra je praiskonski znakovni sistem kojim ljudi opšte i modeluju stvarnost), kažem, jedna se igra izdvojila kao nezaobilazni i kristalni znak (n)ovoga doba. Drugačije rečeno, duh našega vremena se upravo prelama u hiljade boja odbijajući se o taj fenomen savršene, bogolike, okrugle forme.

Zato, svako ko reši da u pričama i romanima detaljno i izbliza opiše neki reprezentativni isečak tekućeg života(renja) u selu našem globalnom, prosto je osuđen da zakači makar jedan od aspekata stvari koja je sporedna, a toliko važna, najvažnija. Koji će značenjski potencijal pojedinac izvući iz te stvari, igre, tog fenomena, znaka – nije važno. A sasvim je nebitno hoće li pri tom njegov autorski stav biti idolopoklonički ili nipodaštavajući, ironičan ili sentimentalan, ili kakav god mu drago. Koliko ljudi toliko ćudi. Jedan simbol – beskraj mogućih značenja.

Ali treba uloviti simbol u jezičko pletivo i ostaviti ga živog, da tu upleten u redovima i između njih, što duže, ako je moguće i doveka, poigrava, pulsira, zrači. Treba zabiti pobedonosni pogodak i gledati loptu kako se u mreži koprca, a onda, usporiti kretanje, preći u ,,slow motion", sve laganiji, i u najlepšem trenu, na vrhuncu – zaustaviti kadar. To je, valjda, cilj i svrha.

17. Triling delija u najavi

Fokusirajmo još jednom domaći književni teren.

Ne samo po radikalnom spajanju fudbala i literature, odnosno, fiktivnog i faktičkog, već pre svega po dostignutom stepenu poetske zrelosti, Mihajlo Spasojević se najviše istakao u trilingu ,,neorealističkih" debitanata 2001. Stil mu je raznovrstan i skoro u potpunosti izgrađen. A nadasve pleni to što on efektno ukršta elemente pozajmljene iz ruske i američke književnosti (iz Gogoljevih i Karverovih dela, recimo). Satira i patetika, burleska i moralizam slivaju se ujedno u Mihajlovoj priči.

Boban Šestić, pardon, Marko Vidojković je palilulski duhovni potomak Bukovskog i Selindžera. Marko je glasnogovornik urbanih pobunjenika, anarhistički pisac prijemčiv za one koji, osim fudbala i još koječega, mrze sve što vole mladi. Takvih, pobunjenika bez dobrog razloga, ima diljem Srbije, pa ne čudi što su romani ,,Selindžera sa Palilule" naprečac stekli mnogobrojnu publiku. On je uz Ćirića i Arsenijevića trenutno najčitaniji ,,neorealista". Ali treba istaći da je njegov prvi roman, *Ples sitnih demona*, dostigao zavidan tiraž zahvaljujući osobitom literarnom štimungu i dokumentarnom sloju, kao i zbog autorove lične harizme, a ne usled medijske hajke na čitaoce kakvu su imali *Ninovi* romani *U potpalublju* i *Hobo*. I za razliku od tih ,,ninovaca", Markov prvenac nije ,,intelektualistički" tekst, a za razliku od *U potpalublju*, posebno, nije ni polupismen.[8] Ono što ovom mladom i ,,sirovom" talentu preostaje je vežbanje samokritičnosti i umeća brisanja teksta.

8 O glavnom junaku Arsenijevićeve ,,sapunske opere", koga ,,krasi" slabo poznavanje maternjeg jezika i, uz to, opčinjenost učenim rečima, anglizmima, grecizmima i latinizmima, pisao sam već '95 i '98.

Mada najmlađi po godinama i po književnom stažu, Srđan Papić je u zbirci *Nepremostive razlike* nedvosmisleno pokazao da nije „absolute beginner“. Naprotiv. Ovaj bivši navijač i kolekcionar fudbalskih postera je veoma kultivisan i obrazovan pisac. To mu omogućava da aktuelnu svakodnevicu prikaže plastično i verno, ali uz diskretne mitološke reminescencije. U pristupu mitu, Papić je koncentrisan na simboliku vode kao praelementa iz koga je na(ra)stao čitav kosmos. Zato njegove priče nisu puki odraz stvarnosti. One u prvom planu prikazuju ovdašnji i sadašnji milje, a istovremeno, iz drugog plana, kazuju o onome što je bilo nekada davno, te slute ono što neminovno čeka svakoga na kraju ovozemaljskog puta.

Napomena: i Srđan, i Marko, i Mihajlo su zvezdaši.

18. Slobodne procene čoveka u crnom

Da proberemo štogod i od starijih, iskusnijih. Za tu priliku preuzećemo ulogu rigoroznog, nepristrasnog i svevidećeg sudije kakav je bio, recimo, elegantni čovek u crnom – Zoran Petrović. Oblačim, dakle, dres omiljenih crnih boja i krećem sa centra.

Tu, u centralnom krugu terena su, naravno, Arsenijević i Ćirić, večiti talenti i favoriti mnogih kritičara (i nekih političara). Šta reći o tom tandemu? Ništa novo, zasad. Uz njih, evo i Vuleta Žurića. I njega su uticajni pojedinci, takođe polovinom 90-ih, istakli kao mladu nadu srpske književnosti. Žurića sam napismeno kritikovao 2001. zbog brzopletog i aljkavog stila. Trebalo bi da se više ugleda na neverovatno samodisciplinovanog Rejmonda Karvera, koga inače podražava u znatnom broju svojih priča.

Pritrčavamo grupi autora čija će najbolja proza tek doći, nadam se, uskoro.

O Igoru Marojeviću sam pisao triput, prikazao sam sva tri njegova prozna dela, i romane *Obmana boga* i *24 zida*, i zbirku *Tragači*. Preskočio sam prvi, ali prikazah drugi roman Branislava Bjelice – *Beogradsko čistilište*, i tom prilikom okrpih kritičara Miletu Aćimovića Ivkova, jer, za razliku od Baneta Bjelice, ne razlikuje poetiku „neorealizma“ od poetike „stvarnosne“ proze. Prvo pripovedno delo Nenada Jovanovića, zbirka *Plombe*, takođe se našlo u mojoj kritičkoj beležnici. Igrom slučaja, govorio sam na promociji zbirke *Na žalost, uglavnom o muškarcima* Srđana Protića; razgovor sa autorom nastavljen je u kafiću, a potom na ulici. Imam šta da napišem i o Srđanu Valjareviću, vrlo pozitivno, doći će vreme da se posvetim i njegovom opusu, od romana *List na korici hleba*, preko zbirke *Džo Frejzer i 49 pesama*, pa sve do *Špartanja* (samo

o tim dobro pogođenim i reprzentativnim naslovima valja ispisati makar po jednu stranicu). Sa nestrpljenjem iščekujem izlazak prvog romana i novih priča Vladimira Lazarevića. Imao sam zadovoljstvo (i sreću) da pročitam rukopisnu verziju Lazarevićevih priča ,,Slika", ,,Jagnje" i ,,Igra olovnih kuglica". Odlične su.

Doskora sam rado iščitavao rukopise I. Marojevića, a njegovu tragikomičnu krimi-novelu ,,Rat za čast Moane Poci" (Moana Poci je ona pokojna italijanska porno diva, i uz to humanitarna radnica) cenim kao antologijsku. U istu antologiju stavio bih priče ,,Umetnost moje sestre" N. Jovanovića, Spasojevićevu ,,Labudovu pesmu" (...), ,,Udavio se čamdžija Cvajg" S. Papića, ,,Na simsu" M. Vidojkovića, ,,Sliku" V. Lazarevića, i tako redom, od jednog ,,neorealiste" do drugog, od jedne zbirke do druge. Uvrstio bih i nešto kratko od Ćirića i V. Žurića, panorame radi, a Arsenijević je pisao, barem do sada, samo nadugačko.

Međutim, kada se neki budući književni istoričar nameri da izučava srpsku književnost s kraja II i s početka III milenijuma, moraće da se najpre ozbiljno udubi u knjige kojima su posvećena završna poglavlja ovog pregleda. Reč je o dva romana od kojih je prvi više okrenut ,,stvarnosnoj" prozi, a drugi – ,,postmodernizmu". Posebno je zanimljivo to što se oni skupa mogu čitati kao dvodelno svedočanstvo o udesu urbanog srpskog intelektualca s kraja XX veka: od sedamdesetih i ,,zlatnog doba" Brozove Jugoslavije, do katastrofe devedesetih i novih seoba.

19. ,,Neorealizam" iz andergraunda

Slučaj za sebe je *Pakao genija ili telo žene*. Ovu minijaturnu (kvazi)autobiografiju ispisao je Nebojša Kandić od 4. do 18. januara 1992. u Beogradu. Zatim je svoj prvenac odštampao na geštetneru u dvadesetak primeraka, i to svojeručno. Primerke je delio prijateljima i čitaocima-namernicima, pa je tako, prelazeći iz ruke u ruku, ovaj samizdat postao kultno štivo u jednom delu prestoničkog andergraunda. A kada je 2001. izašlo drugo, dopunjeno izdanje u okviru ,,Aleksandrije" (opet Beograd), književni kritičari su se mogli uveriti da je Kandić prvi u Srba napisao jednu čisto ,,neorealističku" knjigu. Međutim, kritičari su zaobišli ovu činjenicu, kao i roman u celosti (jedini izuzetak bio je, naravno, nižepotpisani ,,čovek u crnom"). Vredi zato ponoviti i dodati još neke utiske o ovom mini-romanu.

Naslov je težak i gromopucatelan čak: *Pakao genija ili telo žene*. Ali je i ironičan. Pravo rečeno, posredi je jedna dobro pogođena ,,kemp" etiketa. Podnaslov je *radna biografija*.

U znatnom delu fabula ima autobiografsku podlogu, ali je čitav niz poglavlja zasnovan na o očiglednom kvazidokumentarizmu (konkretno, umetnuti su fingirani, parodijski obojeni isečci iz novina poput *Ilustrovane politike*). Junak ovog roman(čet)a radio je ama baš svašta. Između 1976. i 1992. bio je nakratko ,,dostavljač" (dostavljao je kafanama i prodavnicama gajbe sa sokovima), čistio je tepihe, vodao turiste, svirao bubnjeve i bio muzički menadžer, pisao kolumne za ugledne listove, kružio belim svetom, varao strankinje za debele novce, ali je tu nečistu rabotu obavljao kao i svaku drugu, dakle, sa stilom i uz (auto)ironiju...

I tako redom, od jednog do drugog i dvadeset i četvrtog posla, od nemila do nedraga, uzduž i popreko bivše nam domovine, ali i po Engleskoj, Italiji, Češkoj. Španci bi rekli, bio je pravi pikaro s kraja XX veka. Mi ćemo ga odrediti kao antiheroja socijalističkog rada. Ali on je, iznad svega, jedan autentični periferijski zmaj neopterećen ideologijom bilo koje vrste, potpuno oslobođen od robovanja novcu i ostalim materijalnim dobrima.

Osim što je prvi u svojoj poetičkoj vrsti, ovaj iskričavi roman(čić) predstavlja uzorni artefakt književnog andergraunda. Po tome se razlikuje i od *Hoboa* i od *U potpalublju*. Ovu distinkciju podvlačim crvenom bojom, jer Arsenijević i Ćirić su autori skloni pripovedanju (i propovedanju) o urbanoj potkulturi, o alernativi i tome srodnim temama. Pri tom kao da zaboravljaju na to da čim su kročili na književnu scenu, objavivši svoju prvu knjigu, smesta su postali nagrađeni književnici (Arsenijević je dobio ,,*Ninovu* nagradu", a Ćirić ,,Matićev šal" za poeziju).

S druge strane, ,,saradnik, najavljivač, svirač u predgrupi, direktor oganizacije KPGS a sve to u toku 88/89 na projektu RAMBO AMADEUS", Nebojša Kandić kratko i uzdržano je rekao: ,,Andergraund je nezamisliv u gradu koji nema ni podzemnu železnicu. Sa dosadašnjim državnim aparatom i andergraund uglavnom liči na zavičajnu psovačku pijanku. Neutemeljenost i pojedinačnost ovdašnjeg kulturnog života isključuje odrednice kakve su establišment i andergraund."[9]

Dodajmo da je šteta što *Pakao genija*... nije odmah devedeset i druge objavljen kao zvanično izdanje. Jer on ima znatnu kvalitativnu premoć nad ona dva ,,ninovca", koja su aklamacijom književnokritičke većine promovisana za etalone novog proznog pravca. Inače, Kandić je u istom intervjuu napomenuo da ,,podsećanje na stvarnost, na tragičnu i

9 Iz intervjua objavljenog u *Ekspresu*, u proleće 2002.

besmislenu crtu leži u samoj srži neorealizma. Veselje u neorealizmu, to je neki duhovni položaj koji me je uvek interesovao“.

Napomena: Nebojša Kandić je devedeset pete objavio provokativnu knjigu pesama *Saradnici na žiroskopu*. Partizanovac je.

20. Neorealizam iz Kanade

Prava je prilika da pobrojimo književne postupke karakteristične za poetiku ,,neorealizma“. To su:

- zasnivanje fabule na neposrednoj stvarnosti;
- preslikavanje jednolične trivijalne svakidašnjice;
- zanimljiv zaplet;
- uvođenje autobiografizama i dokumentarnih, kao i naturalističkih detalja u tekst;
- realizam stražnjih, zajedničkih dvorišta, kuhinja i menzi, nužnika privatnih a i javnih;
- ,,podražavanje“ filmova, TV i radio emisija, spotova, kompjuterskih igrica i tome slično;
- neobavezan ton pripovedanja sa primesama živog usmenog kazivanja (,,skaz“) ili novinarskog stila (reportaža, putopis, laka i slobodna esejistika itd);
- korišćenje žargona i dijalekatskog govora;
- psovke i tzv. vulgarni izrazi: sve po spisku;
- satira, ironija, cinizam, parodija, burleska i sve ostale podvrste humor(izm)a;
- prigušena patetika i moralisanje iz drugog plana;
- postupak po kojem se ,,neorealizam“ udaljuje od stvarnosne proze a približava postmoderni i metaprozi. Taj postupak je podrivanje dominantnog realističkog privida. I to na najrazličitije načine: kroz motive preuzete iz književne i opšte umetničke baštine, ili iz religioznih i mitoloških tekstova, kroz motive načinjene po uzoru na ,,nerealističke“ žanrove, kakvi su horor, ,,ljubić“, porno, ,,slepstik“ komedija i SF, ili, što je najčešći slučaj, obradom građe preuzete iz masovnih medija i pop-kulture; ili prosto navođenjem lažnih dokumenata, istorijskih izvora, literarnih citata...

Sve ove postupke majstorski je primenio prvo Nebojša Kandić. I ono što se do zrelosti razvilo u njegovom samizdatu iz devedeset druge, dobilo je sjajne plodove pretprošle godine u Oproštajnom daru Vladimira Tasića.

Kao glavni junak i pripovedač *Oproštajnog dara* prikazan je jedan novosadski doktor od trideset i nešto leta. On svoju sreću traži u Kanadi, kao stručnjak za anatomiju u ,,Centru za ljudsku simulaciju" i, uzgred, iskušava vlastiti spisateljski poriv rekapitulirajući pređeni životni put.

Taj lik predstavlja jednog od mnogih koji su nas napustili u procesu ,,odliva mozgova". Tipičan je primer(ak) današnjeg srpskog intelektualca – seobara, dvojnog državljanina, bezdomnog čoveka na razmeđi dveju kultura, maternje, koja je još uvek bliska drevnom mitosu i etosu, i zapadnoevropske, koja je, po ironičnim rečima bezimenog pripovedača, ,,ljupka mešavina funkcionalizma i puritanskog fanatizma".

S druge strane, koliko god da su tipični, pripovedačev identitet, životni put i misaoni horizonti su izrazito individualizovani. Naime, autor je skladnom kombinacijom individualnog i tipičnog uspeo da izvaja i izrazitog, i reprezentativnog, i životnog junaka. Takav stepen realističnosti i objektivnosti redak je (ako ga uopšte ima) u silnoj, a ipak nejakoj, više pomodnoj nego autentičnoj, literaturi ,,apatrida" ispisanoj na srpskom za minulih petnaestak godina.

Uverljivost i reljefnost Tasićevog ,,neorealističkog" pisma su za svaku pohvalu. Možda tek jedna, eventualno dve ne baš uspele groteskne sličice odudaraju od izvanredne celine. Ali to je dozvoljeno i zanemarljivo odstupanje. Jer reč je o remek-delu ,,neorealizma".

Taj novi pravac u prozi, podvlačim, podrazumeva i primenu postupaka koji su daleki od tradicionalnog realističkog i naturalističkog pisma, ili su mu protivni. Tako, recimo, usred pripovedanja Tasić uvodi jedan naučnofantastični motiv, to jest, onaj ,,Centar za ljudsku simulaciju". Ali kako to čini? Pa, jednostavno rečeno, potpuno ga i bez ikakvog ostatka uklapa u stvarnosni ambijent, te bi ,,naivni" čitalac na brzinu mogao zaključiti da takav ,,Centar" uistinu postoji u beloj pustari tamo negde na severu američkog kontinenta. Učinilo bi mu se da je posredi nekakva supermoderna ,,haj-tek" ustanova sa ,,razvijenog Zapada", a ne projekcija piščeve mašte.

Pomenućemo još jedan krucijalni primer. Reč je o liku koji je za narativnu strukturu *Oproštajnog dara* gotovo jednako bitan kao i junak/pripovedač romana. Taj glavni sporedni lik, čije reči i dela iniciraju, zasvođuju i donekle finalizuju prikazanu fabulu, deluje poput pojedinačnog otelovljenja izvesnih postmodernističkih ideja. Ali on, iako ,,obeležen" svojevrsnim svetonazorom, nije papirnata kreatura svedena na teze

i dokaze, nije jednodimenzionalni ideolog, već je, starinski rečeno, kao od krvi i mesa.

Začudo, ima i nekih kritičara[10] koji su previdelі da *Oproštajni dar* samo spolja liči na ,,kanadsku prozu" Davida Albaharija, a da je u suštini pravi paradigmatični ispis proze novog pravca. Ono što je za ovu dvojicu pisaca zajedničko, jesu tema, egzistencijalna situacija i erudicija. Ni manje ni više od toga. Čak bi se, bez mnogo preterivanja, moglo reći da oni pišu sa upravo suprotnih poetičkih stajališta. Takođe, u *Oproštajni dar u*denute su manje-više prepoznatljive aluzije ne samo na Albaharijeva dela, već i na Kišova, Pavićeva, Basarina... Ali sve književne aluzije kojima se Tasić koristio, a ima ih zbilja mnogo, jesu u funkciji nove poetike. One su polemičke prirode, a povrh toga su uronjene u dubinu teksta, u kojem je prvi plan sazdan mimetički.

Ovo nas već uvodi u mnogo širu temu, a to je detaljna analiza odnosa dvaju proznih pravaca: ,,postmodernizma" i ,,neorealizma". No, takvu analizu, koja mora da uključi i razmatranje ,,stvarnosne" proze kao trećeg značajnog pravca u našoj novijoj pripovednoj književnosti, ostavljamo za neku drugu priliku. Ili nekom drugom.

Napomena: Vladimir Tasić je sklon crveno-belim bojama. Ali – Vošinim.[11]

Krsto Perović

NEW REALISM IN LATEST SERBIAN PROSE

Summary

The author analyses a course in modern Serbian prose, which he calls neo-realism. In the time of domination of post-modernism, this course had been repressed and neglected by official critics. The author analyses some ten novels and stories the topic of which is football, whose authors pertain to the younger generation of Serbian writers. Connecting them with the realistic tendency in Serbian literature and pointing out the new literary procedure applied, the author concludes that they have been unjustly neglected and that they indicate a new course of modern prose.

Key words: realism, neo-realism, post-modernism, prose of new course, literary genre, literary underground.

10 Recimo, Vasa Pavković i Tihomir Brajović.

11 Da podsetimo, nije na odmet, poslednju veliku sezonu, ovenčanu titulom državnog prvaka, Miloš Šestić je odigrao upravo za FK ,,Vojvodina".

M. Tenković: Ruka sa ružom